

Tracing 81 quatrains attributed to Rumi in previous sources

Rahman Moshtaqmeh^{*}

Mahnaz Nezami Anbaran^{**}

Abstract

Based on the conducted research and also the views of researchers in the field of Persian quatrains, it has been confirmed that many quatrains from ancient sources have found their way among the quatrains attributed to mystic poets, including the quatrains attributed to Rumi. It is clear that doing any kind of research on the quatrains of each of the poets, before identifying the common quatrains, may lead to wrong results; As most of the researches done about Rumi's quatrains, due to the common quatrains that definitely exist in them, they are not of scientific validity. Therefore, following the previous research in tracing the quatrains of others in the quatrains attributed to Rumi, In this research, by examining the manuscripts and printed sources, we have also found other involved quatrains among Divan-e Kabir's quatrains, which belong to previous poets. Among these poets, Ohaddin Kermani, Attar Neishabouri and Afzaldin Kashani have the most number of Common quatrains in Divan-e Kabir.

Keywords: Divan-e Kabir, common quatrains, previous poets, previous sources, manuscripts.

Introduction

Undoubtedly, one of the most important and fundamental topics in the field of literary criticism is the issue of correctness of attribution; Because before determining the

^{*} Professor of Persian language and literature, Azarbaijan Shahid Madni University, Tabriz - Iran,
r.moshtaqmeh@gmail.com

^{**} Ph.D. Persian language and literature - mystical literature, Azarbaijan Shahid Madni University, Tabriz-Iran
(Corresponding Author), Mahnaznezami10@yahoo.com

Date received: 23/07/2024, Date of acceptance: 21/10/2024

correctness of attribution in each part of a literary work, any kind of research about it will be useless and will not have scientific validity. A critic must know how innovative the work he discusses and researches; And if in that work something from the works and books of others has been quoted in different forms, what are those works?

Materials & Methods

More and more detailed investigations in the manuscripts and printed versions of divans of poets and earlier prose texts as well as poetry collections show that there are many common quatrains among these works, especially in the poet mystics works. There are, among the most important of them, we can point to the quatrains attributed to Rumi in Divan-e-Kabir, edited by Badi-ul-Zaman Faruzanfar. The eighth volume of this Divan contains 1983 quatrains. from the works and writings of Rumi, it can be seen that he was well acquainted with the literary works and especially the mystical works before him and was influenced by them in creating his works. he recited the poems and especially the quatrains of his predecessors in sermons, but his disciples recorded these poems and quatrains in his name. The uncertainty of the attribution of all the quatrains mentioned in Divan-e-Kabir is a point that most researchers in this field have pointed out.

The truth of the matter is that evaluating and criticizing the attributions of quatrains in Divan-e-Kabir requires opening and exploring new and wide paths that for some reasons cannot be imagined as an end; Because compiling the history of Persian quatrains and reviewing them, first of all, it is necessary to have reliable texts, while a large amount of the heritage of Persian quatrains has remained untouched in the treasure of manuscripts in the libraries of Iran and the world. Sources that without examining them, any research done in this field will definitely be incomplete. but by accepting this principle that there is no final word in the field of research and research, one can start a long and wide path and with more research, add to previous achievements and pave the way for future research. In the current research, in order to find the common quatrains of Divan-e-Kabir and other poets' quatrains, in addition to examining their printed Divans, even if possible, several manuscripts of these diVans have also been cited. in addition to divans, previous prose texts and numerous poetry collections were also examined in order to obtain more accurate and reliable results. in this research.

3 Abstract

Discussion & Result

By examining the research done about Rumi's quatrains, we often come to theses and articles in which quatrains from Divan-e-Kabir are mentioned, which do not originally belong to Rumi, in many cases even these quatrains are the main focus of these studies. perhaps one of the main reasons for the scholars' reference to this kind of quatrains is their rhetorical highlights and literary beauty, which attracts the researchers' attention at the very first glance; Therefore, sometimes we see that in some of these articles, most of the references are related to quatrains that belong to previous poets! Therefore, it can be said that the results of such researches about Rumi's quatrains are definitely not scientific and referable.

Undoubtedly, every reader with a good taste, with a curious look at Rumi's quatrains, without checking the previous Persian quatrains, will doubt in attributing some of them to Rumi, and it is possible that such quatrains must belong to another poet; the reason why we are faced with such quatrains in Divan-e-Kabir of Rumi is that most of the mystics in their statements and even in their writings have not been satisfied with Sufi sayings and poems to express their meaning, Rather, they have also paid attention to previous non-Sufi literary works, and have used them to express their high mystical meanings. This point caused the sayings and works of prominent mystics to be mixed with poems and especially quatrains of other Sufi and non-Sufi poets, and some of the literary works of others were wrongly attributed to this category of mystics. Therefore, the more familiar this group of mystics became with poems and quatrains and in general previous literary works, the level of mixing other people's poems with their poems increased. due to the fact that Rumi had memorized in his mind a lot of Persian and even Arabic literary works of his predecessors, Therefore, it is natural that he recited quatrains of previous poets, and his disciples also recorded those quatrains in his name.

Conclusion:

by examining the previous works, 81 quatrains from Divan-e-Kabir, which belonged to twenty-one poets were determined. Among them, Ohad al-ddin Kermani with 41 quatrains, Attar Neishabouri with 14 quatrains and Afzal ul-ddin Kashani with 4 quatrains have the highest number of quatrains.

Bibliography

- Ebrahim Rahimi Zanganeh, Soheil Yari Guldara and Leila Rahmatian (2016), "Recognition of the source of 38 quatrains attributed to Rumi in literary and historical texts", *Two Quarterly Journal of Literature*, No. 3. [in Persian]
- Akhsikti, Athir ul-ddin (1958), *Divan*, edited by Ruknuddin Homayoun Farrokh, Tehran: Rudaki bookstore. [in Persian]
- Esfahani, Kamal ul-ddin Ismail (2019), *Divan Ghazalyat and Rubaiyat*, edited and researched by Dr. Mohammad Reza Zia, Tehran: Dr. Mahmoud Afshar Endowment Foundation. [in Persian]
- Esfahani, Mahmoud bin Mohammad (1985), *Dostur al-wezarat*, by the efforts of Dr. Reza Anzabinejad, Tehran: Amir Kabir. [in Persian]
- Anvari Abivardi, Ohad al-ddin (1987), *Divan*, by Saeed Nafisi, Tehran: Sekke-Pirouz. [in Persian]
- Ohad al-ddin Kermani (1987), *Divan Rabaiyat*, edited by Ahmad Abu Mahboob and introduced by Mohammad Ebrahim Bastani Parizi, Tehran: Soroush. [in Persian]
- Baba Afzal Kashani (1932), *Rubaiyat*, by Saeed Nafisi, Tehran: Faculty Library. [in Persian]
- Baba Afzal Kashani (1972), *Divan*. By Mustafa Faizi, Hassan Atefi, Abbas Bahnia and Ali Sharif, Kashan: Kashan Department of Culture and Art. [in Persian]
- Beheshti, Ahmad (1977), *Rubai Nameh*, Tehran: Rosane Publications. [in Persian]
- Taj al-ddin Ahmad Wazir (1974), *Bayaz Tajuddin Ahmad Wazir*, under the supervision of Iraj Afshar and Mortaza Taymuri, Isfahan: University of Isfahan. [in Persian]
- Jam Namghi, Sheikh Ahmad (1998), *Divan*, by the efforts of Ahmad Karmi, Khaje Publishing Company. [in Persian]
- Joveyni, Atta Malik bin Muhammad bin Muhammad (2012), *Tarikh Jahangashai Joveyni*, Vol. 2, corrections and annotations by Dr. Habibullah Abbasi and Dr. Iraj Mehraki, second edition, Tehran: Zovar. [in Persian]
- Joveyni, Atta Malik bin Muhammad bin Muhammad (2006), *the history of the world of Joveyni*. Volume 1, introduction, correction and notes by Habibullah Abbasi and Iraj Mehraki, Tehran: Zovar. [in Persian]
- Razi, Najmuddin (1389), *Mursad al-Abad*, under the care of Dr. Mohammad Amin Riahi, Tehran: Scientific and Cultural. [in Persian]
- Rahman Moshagham, Yadollah Nasrollahi and Mahnaz Nezami (1400), "New sources of 75 quatrains from Rumi's Great Diwan based on Nozha Majales", two chapters of scientific research journal, *Ancient Persian Literature*, No 1. [in Persian]
- Zarinkoob, Abd ul- Hossein (1982), *Literary Criticism* (Volume 1), Tehran: Amir Kabir. [in Persian]
- Saad Salman, Masoud (1988), *Divan*, vol.2, edited by Dr. Mahdi Noorian, Isfahan: Kamal. [in Persian]
- Soad Sawari, Mohammadreza Salehi and Parveen Golizadeh (2015), "Artistic and visual effects in Rumi's quatrains", *Poetry Research Magazine* (Bostan Adab), No. 30. [in Persian]
- Seyed Ali Mirafazli (2000), "Ohad al-ddin Kermani's Rubaiyat in the oldest sources", *Ma'arif*, no. 17. [in Persian]

5 Abstract

- Seyed Ali Mirafazli (1376), "Morwarid Kermani and Wandering Quatrains", *Maarif Magazine*, Vol. 3. [in Persian]
- Seifi Neishabouri, Ali bin Ahmad (2019), *Rasail al-Ashaq and Wasal al-Mushtaq*, by Javad Bushra, Tehran: Dr. Mahmoud Afshar Historical and Literary Publications Group. [in Persian]
- Shamisa, Cyrus. (1374). *Sīr Rābī* in Persian poetry. Tehran: Ferdous. [in Persian]
- Shahin Haghighi (2017), "Topics, Rituals and Popular Beliefs in Maulavi's Quatrains ", *Journal of Popular Culture and Literature*, No. 24. [in Persian]
- Atar Neishabouri, Fariduddin (1979), *Mukhtarnameh*, with introduction and correction by Mohammad Reza Shafiei Kadkani, Tehran: Tos. [in Persian]
- Awfi, Muhammad (1945), *Labab al-albab*, edited by Edward Brown, Leiden: Brill. [in Persian]
- Aufy, Muhammad (1980), *Jameem-al-Hakeyat and Lavamae al-Rayayat*. (Chapter 14 of the first part), edited by Dr. Amir Bano Musfa (Kirimi), Tehran: Farhang Iran Foundation. [in Persian]
- Ain al-Qozat Hamdani (1998), *Tamhidat*, by Afif Asiran, Tehran: Manochehri Library. [in Persian]
- Ghaznavi, Seyyed Hasan (1983), *Divan*, revised and introduced by Mohammad Taghi Modares Razavi, Tehran: Asatir. [in Persian]
- Farrokhi Sistani (2006), *Divan*, corrected by Mohammad Dabir Siyaghi, Tehran: Zovar. [in Persian]
- Quchani, Abdullah (1992), *Persian poems of Takht Suleiman tiles*, Tehran: University Publishing Center. [in Persian]
- Qonavi, Sadr al-ddin (1985), *Tabserat al-Mubtadi and Tazkerat al-Montahi*. edited by Najafaqoli Habibi, *Maarif magazine*. [in Persian]
- Karachi, Roohangiz (2017), *The history of women's poetry from the beginning to the 8th century*. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. [in Persian]
- Mojir al-ddin Bilqani (1979), *Divan*, edited by Dr. Mohammad Abadi, Tabriz: Institute of History and Culture of Iran. [in Persian]
- Mohammad Amir Mashhadi, Abdullah Watheq Abbasi, Mohammad Reza Mashhadi (2010), "Intellectual Stylistics of Rumi's Rubaiyat" *Persian Poetry and Prose Quarterly*, No. 9. [in Persian]
- Moradi, Arham and Mohammad Afshin Vafaei (2015), *The Ancient Ship of Rabaiyat*. Tehran Sokhan. [in Persian]
- Mahnaz Nizami, Rahman Moshtaqmehr and Yadollah Nasrollahi (2019) "Tracing 35 quatrains attributed to Rumi in manuscripts and Divan Sana'i and older texts", *Research Journal of Persian Language and Iranian Dialects*, Vol. 10. [in Persian]
- Monshi, Nasrollah (2001), *translation of Kalila and Damneh*, corrected and explained by Mojtaba Minavi, Tehran: University of Tehran. [in Persian]
- Maulvi, Jalal ul-ddin Mohammad Balkhi (1984), *Kollyat Shams or Divan-e Kabir*, vol.8, with corrections and margins by Badi ul-Zaman Forozanfar, Tehran: University of Tehran. [in Persian]
- Mirafazli, Seyyed Ali (2014), *War of Quatrains: Recovery and Correction of Ancient Persian Quatrains*, Tehran: Sokhan. [in Persian]

Nasafi, Aziz ul-ddin (1980), *Kashf al-Haqayq*, by the efforts of Dr. Ahmad Mahdavi Damghani, Tehran: Book Translation and Publishing Company. [in Persian]

Yaghmor, Mohammad (2016), *Safina-e Tarmad*, with the efforts of Omid Sarvari and the collaboration of Seyyed Baqer Abtahi, Tehran: Literary and Historical Publications of Dr. Mahmoud Afshar's endowments.

Manuscripts

Abul Majid Tabrizi, Muhammad bin Masoud, (721 AH-723 AH), *Safina Tabriz*, copy number 14590, Majlis Library. [in Persian]

Qonavi, Sadr al-Din, (written: 660 A.H.), *Tabserat al-Mubtadi* and *Tazkerat al-Muntahi*, No. 557/3, Tehran University Central Library. [in Persian]

Abu Mansour Ismail bin Abd al-Moman Isfahani, (written in 736 AH), translation of Awarif al-Maarif Suhrvardi, number 4595, Tehran University Central Library. [in Persian]

Afzaluddin Kashani, (Ninth Century Library), *Microfilm Quatrains*. No. 238/4, Tehran University Central Library. [in Persian]

Anvari Abivardi, Hassan, (708 AH), *Divan*, Microfilm No. 51F, Tehran University Central Library. [in Persian]

Ohad al-ddin Kermani, (706 AH), *Quatrains*, No. 1422 F, Hagia Sophia Library, Turkey, Tehran University Central Library. [in Persian]

Termazi, Seyyed Burhan ul-ddin Mohagheg (written in 687 AH), *Maarif*, No. 6118, Tehran University Central Library. [in Persian]

Collection of poems, copy number 900, (late 7th century or early 8th century) Majlis Library. [in Persian]

Joveyni, Mahmoud bin Ahmad, (written: 660 AH), *Manahaj Sefiyeh*, No. 1/557 F, Central Library of Tehran University. [in Persian]

Khaqani, (writings of the late 6th century), *Divan*, copy number 976, Majlis Library. [in Persian]

Siraj Tabrizi, Mahmoud ibn Ahmad (written in 730 AH), a collection of Persian poems, copy number 2051 of Aya Sufiya Library, number 108F, in the handwriting of Mahmoud ibn Ahmad Siraj Tabrizi, Tehran University Central Library. [in Persian]

A collection of poems, (eighth century), number 564 F (Halat Effendi, 238, Sulaymaniyah Library), Tehran University Central Library. [in Persian]

Seyyed Hasan Ghaznavi, (probably 11th century), *Divan*, copy number 2/7886, Majlis Library. [in Persian]

Abd ul- Aziz Kashani, (Eighth Century Library) collection of poems by Ruzat al-Nazar and Nozha al-Khater, copy number 766 of Istanbul library, number 247 f, central library of Tehran University. [in Persian]

Attar Neishabouri, Farid al-ddin, (written in 731 AH), *Mukhtarnameh*, number 2/1380 F, author name: Abu Bakr bin Ali bin Mohammad Esfraini known as Bakan, Tehran University Central Library. [in Persian]

7 Abstract

Qonavi, Sadr al-ddin, (663 AH), copy 328 f, articles, Tehran University Central Library. [in Persian]

Kamal al-ddin Ismail, (written in 725 A.H.), copy number 1049, Majlis library. [in Persian]

Mujir al-ddin Bilaqani, (probably the 8th century) Divan, No. 170F- Tehran University Central Library.
[in Persian]

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا در منابع متقدم

رحمان مشتاق‌مهر*

مهناز نظامی عنبران**

چکیده

بر اساس پژوهش‌های انجام شده و همچنین دیدگاه‌های پژوهشگران در زمینهٔ رباعیات فارسی اثبات شده‌است که رباعیات فراوانی از منابع متقدم در میان رباعیات منسوب به عرفای شاعر، از جمله در رباعیات منسوب به مولانا راه یافته‌است. روشن است که انجام هر گونه تحقیقی در مورد رباعیات هر یک از شاعران، پیش از مشخص شدن رباعیات دخیل، ممکن است با نتایجی نادرست همراه باشد؛ چنان‌که اغلب پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ رباعیات مولانا، به دلیل رباعیات دخیلی که به‌طور قطع در آنها وجود دارد، از درجهٔ اعتبار علمی ساقط است. از این رو، به دنبال پژوهش‌های قبلی در ردیابی رباعیات دیگران در رباعیات منسوب به مولانا، در این تحقیق نیز، با بررسی نسخ خطی و منابع چاپی رباعیات دخیل دیگری را نیز، در میان رباعیات دیوان کبیر پیدا کرده‌ایم که به شعرای متقدم تعلق دارد، از میان این شعرا اوحمدالدین کرمانی، عطار نیشابوری و افضل‌الدین کاشانی، بیشترین تعداد رباعیات دخیل دیوان کبیر را به خود اختصاص داده‌اند.

کلیدواژه‌ها: دیوان کبیر، رباعیات دخیل، شعرای متقدم، منابع متقدم، نسخ خطی.

* استاد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران، r.moshtaqmehri@gmail.com

** دکتری زبان و ادبیات فارسی، ادبیات عرفانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران (نویسندهٔ مسئول)،

Mahnaznezami10@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۳۰

۱. مقدمه

بی‌شک یکی از مهم‌ترین و بنیادی‌ترین مباحث حوزه نقد ادبی، مسئله صحت انتساب است؛ چرا که تا قبل از تعیین تکلیف صحت انتساب در هر یک از بخش‌های یک اثر ادبی، هر نوع تحقیقی درباره آن بی‌فایده، و از درجه اعتبار علمی ساقط است؛

منتقد باید بداند که اثری که در باب آن بحث و تحقیق می‌کند تا چه اندازه جنبه ابتکاری دارد؛ و اگر از کتب و آثار دیگران چیزی در آن نقل و اخذ شده است، آن آثار و کتاب‌ها چیست و کدام است؟ و تا این نکات و مسائل معلوم و معین نباشد هیچ تحقیق و استنباط دیگری، در باب آثار نویسنده نمی‌توان کرد. (زرین کوب ۱۳۶۱، ج ۱: ۸۸).

۱.۱ بیان مسئله و ضرورت تحقیق

بررسی‌های بیشتر و دقیق‌تر در نسخه‌های خطی و چاپی دواوین شعرا و متون منشور متقدم و هم‌چنین مجموعه‌های شعر و سفینه‌های به جا مانده نشان می‌دهد که رباعیات سرگردان و دخیل فراوانی در دیوان‌ها عموماً و آثار عرفای شاعر خصوصاً وجود دارد که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به رباعیات منسوب به مولانا در دیوان کبیر اشاره کرد. در تصحیح بدیع الزمان فروزانفر از دیوان مولانا ۱۹۸۳ رباعی به او منسوب است. از آثار و مکتوبات مولانا می‌توان دریافت که او با آثار ادبی و به ویژه آثار عرفانی پیش از خود به خوبی آشنا بوده و از آنها در خلق آثارش تاثیر گرفته است، او اشعار و به ویژه رباعیات پیشینیان خود را در مجالس و عظم و سماع می‌خوانده، ولی مریدانش این اشعار و رباعیات را به نام او ثبت می‌کرده‌اند. «مریدان رباعیاتی را که از مشایخ خود شنیده بودند به نام آنها ضبط می‌کردند و این معنی در مورد مولانا مسلم است چه عین رباعیات سنایی و عطار را در دیوان رباعیات او به نام او آورده‌اند» (شمیسا، ۱۳۷۴: ۱۹۰). سید علی میرافضلی، پژوهشگر برجسته رباعیات فارسی، در این زمینه می‌نویسد:

بعضی از این مجموعه رباعیات - مانند رباعیات مولوی و اوحدالدین کرمانی - فراهم کرده مریدان آنهاست که اهتمام و اعتقاد بلیغی داشته‌اند که هر چه شعر بر زبان مرادشان می‌گذشته است به اسم خود او به ثبت برسانند و مجموعه اشعارش را فره نمایند (سیدعلی میرافضلی، ۱۳۷۶: ۲۴-۲۵).

به هر روی عدم قطعیت انتساب همه رباعیات مذکور در دیوان کبیر، نکته‌ای است که نظر اغلب پژوهشگران این حوزه به آن اشاره کرده‌اند. اگر در پژوهش‌های انجام شده راجع به رباعیات مولانا جستجویی بکنیم، به پایان‌نامه‌ها و مقالاتی می‌رسیم که در آنها به رباعیاتی از

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عبران) ۱۱

دیوان کبیر، استشهاد شده که در اصل متعلق به مولانا نیست، اما همین رباعیات در این نوع پژوهش‌ها محور اصلی پژوهش قرار گرفته‌است؛ مثلاً در مقاله‌ای با عنوان «سبک‌شناسی فکری رباعیات مولانا» (محمد امیر مشهدی و دیگران ۱۳۸۹) در بخش‌های مختلف به سیزده رباعی به شماره‌های ۲۲۱، ۵۰۶، ۵۲۱، ۵۳۵، ۶۹۴، ۷۵۵، ۸۰۰، ۹۵۹، ۱۱۱۹، ۱۳۰۳، ۱۷۵۳ و ۱۹۲۱ در دیوان کبیر استشهاد شده که به شعرائی پیش از مولانا تعلق دارد. در مقاله دیگری با عنوان «جلوه‌های هنری و تصویری در رباعیات مولانا» (سعاد سواری و دیگران ۱۳۹۵) به هشت رباعی از رباعیات دیوان کبیر به شماره‌های ۲۰، ۵۰، ۱۱۵، ۳۶۱، ۴۹۴، ۸۵۹، ۴۹۴، ۵۷۸ و ۹۳۸ استشهاد شده‌است که از آن مولانا نیست. در مقاله «مضامین، آیین‌ها و باورهای مردمی در رباعیات مولانا» (شهین حقیقی ۱۳۹۷) به ۹ رباعی از رباعیات دیوان کبیر به شماره‌های ۴۰۹، ۴۴۸، ۵۷۹، ۱۱۶۶، ۱۲۰۹، ۱۴۵۳، ۱۶۰۵، ۱۷۷۱ و ۱۹۰۲ استشهاد شده که نسبت سرایش آن‌ها به شاعران پیش از مولانا محرز شده است.

شاید یکی از دلایل عمده استشهاد محققان به این دست از رباعیات، برجستگی‌های بلاغی و زیبایی‌های ادبی آن‌ها باشد که در همان نگاه اول، نظر محققان را به سوی خود جلب می‌کند؛ از این رو، گاهی در یک مقاله تمامی استشادات، ناظر به همین رباعیات دخیل است! پیداست که نتیجه چنین پژوهشی درباره مولانا تا چه اندازه قابل استناد خواهد بود.

بی‌شک هر خواننده صاحب ذوقی با نگاهی از روی کنجکاوی در رباعیات مولانا، بدون آن‌که رباعیات متقدم فارسی را بررسی کند، با توجه به محتوا، در انتساب برخی از آن‌ها به مولانا تردید می‌کند و احتمال می‌دهد که چنین رباعیاتی متعلق به شاعری دیگر باشد؛ از جمله رباعی شماره ۶۹۰ دیوان کبیر که محتوای آن ستایش و مدح بوده و و شاعر در آن به بخشندگی و جنگاوری ممدوح خود اشاره می‌کند:

دست تو به جود طعنه در میغ زند در معرکه تیغ گوهر آمیغ زند
از کار تو آفتاب را شرمی باد کو تیغ تو دیده، صبحدم تیغ زند

(مجیرالدین بیلقانی ۱۳۵۸: ۳۹۸ رباعی ۶۵)

و یا رباعی شماره ۷۵۵ دیوان کبیر که با اندیشه خوش‌باشی خیام قرابت بیشتری دارد؛ اگرچه این رباعی فقط در منابع متأخر به خیام منسوب است:

گویند که فردوس برین خواهد بود آنجا می‌ناب و حور عین خواهد بود
پس ما می‌و معشوق به کف می‌داریم چون عاقبت کار همین خواهد بود

(خیام ۱۳۷۶: ۷۸)

دلیل اینکه در دیوان کبیر با رباعیات دخیل این‌چنینی مواجهیم، این است که، زبان در نزد عرفایی چون مولانا حد و مرزی نداشته و آنان برای بیان بهتر و رساتر مقصود خویش، ابایی نداشته‌اند که از اشعار و اقوال غیر صوفیانه شعرای دیگر نیز، بهره بگیرند:

یکی از مهم‌ترین برخوردهای خلّاقانه صوفیه با زبان این است که، آنان در بیانات و حتی در مکتوبات خود، برای بیان مقصود، فقط به اقوال و اشعار صوفیانه بسنده نکرده، بلکه به دیگر آثار شعری غیر صوفیانه پیش از خود نیز توجه داشته‌اند، و از آن‌ها در بیان معانی بلند عرفانی خویش استفاده کرده‌اند... همین نکته موجب شد که اقوال و آثار عرفای برجسته، با اشعار و به ویژه رباعیات دیگر شعرای صوفی و غیر صوفی درآمیزد و بخشی از آثار ادبی دیگران به اشتباه به این دسته از عرفا منسوب گردد. بنابراین هر چه میزان آشنایی این دسته از عرفا با اشعار و رباعیات و به طور کلی آثار ادبی پیشین بیشتر می‌شد، به همان میزان اختلاط اشعار دیگران، با اشعار آن‌ها بیشتر می‌گردید. (رحمان مشتاق‌مهر و دیگران: ۱۴۰۰: ۲۹۹).

حقیقت امر این است که ارزیابی و نقد انتسابات رباعیات موجود در دیوان کبیر، مستلزم گشودن و پیمودن راه‌های جدیدی است که در همان آغاز، پژوهشگر را با وادی گسترده‌ای مواجه می‌سازد، وادی‌ای که به دلایلی نمی‌توان برای آن انتهای تصور کرد؛ چرا که:

تدوین تاریخ رباعی فارسی و نقد و بررسی آن، پیش از هر چیز نیازمند در دست داشتن متون موثق است. حجم زیادی از میراث رباعی فارسی در گنجینه نسخ خطی کتابخانه‌های ایران و جهان دست‌نخورده باقی مانده است و بدون احیای آن منابع، هر پژوهشی که در این حوزه صورت گیرد، ناقص و ناتمام خواهد بود. (میرافضلی ۱۳۹۴: ۱۲)

اما با پذیرش این اصل که اصولاً در عرصه تحقیق و پژوهش حرف آخر و پایانی وجود ندارد، می‌توان راهی را هر چند گسترده و طولانی، آغاز کرد و با پژوهش‌های بیشتر، از جمله در زمینه نقد انتساب رباعیات دیوان کبیر، بر دستاوردهای پیشین افزود و راه را برای تحقیقات بعدی در این حوزه هموار نمود.

۲.۱ پیشینه پژوهش

در زمینه بررسی اصالت رباعیات مولانا، در مقاله‌ای با عنوان «مآخذ نویافته ۷۵ رباعی از دیوان کبیر مولانا با تکیه بر نزهة المجالس» (رحمان مشتاق‌مهر و دیگران ۱۴۰۰)، «نزهة المجالس» به

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عنبران) ۱۳

عنوان بزرگ‌ترین مجموعه کهن رباعیات فارسی به همراه منابع متقدم دیگری بررسی گردیده است، در این پژوهش علاوه بر ۷۵ رباعی، به ۴۰ رباعی مشترک دیگر از دیوان کبیر نیز اشاره شده که محمدامین ریاحی آن‌ها را با ذکر شماره رباعی در پانوشته‌های کتاب *نزهةالمجالس* مشخص کرده است. در مقاله‌ای دیگر نیز در همین حوزه با عنوان «ردیابی ۳۵ رباعی منسوب به مولانا در نسخ خطی و چاپی دیوان سنایی و متون کهن‌تر» (مهناز نظامی و دیگران: ۱۳۹۹)، با بررسی نسخ خطی و چاپی دیوان سنایی به همراه سایر منابع متقدم، ۳۵ رباعی دخیل دیگر هم، از رباعیات منسوب به مولانا بررسی و مشخص شده است. پژوهش دیگری نیز، با عنوان «بازشناسی منبع ۳۸ رباعی منسوب به مولانا در متون ادبی و تاریخی» (ابراهیم رحیمی زنگنه و رحمتیان ۱۳۹۶)، در این زمینه انجام شده است، که از ۳۸ رباعی مذکور در آن، هفت رباعی به شماره ۳۶۶، ۱۰۷۷، ۱۱۱۹، ۱۱۹۴، ۱۵۹۱، ۱۵۹۳ و ۱۶۰۱ را به لحاظ ذکر توضیحات و منابع بیشتر، و هم‌چنین برای ارائه کامل رباعیات دخیل مربوط به یک شاعر، بار دیگر مورد بررسی قرار داده‌ایم، چنانچه در این مقاله از میان چهارده رباعی مشترک مختارنامه عطار و دیوان کبیر فقط به سه مورد آن به شماره ۳۶۶، ۱۵۹۳ و ۱۶۰۱ اشاره شده است.

در پژوهش حاضر به منظور یافتن رباعیات مشترک دیوان کبیر و رباعیات دیگر شعرای متقدم، علاوه بر بررسی دیوان چاپی آنها، حتی‌الامکان به نسخ خطی متعددی از این دیوان‌ها نیز، استناد شده است. علاوه بر دیوان‌ها، متون منشور متقدم و سفینه‌ها و مجموعه‌های شعری متعددی نیز بررسی شد تا نتایج دقیق‌تر و مطمئن‌تری حاصل شود. البته در این پژوهش، فقط به ذکر آن دسته از رباعیات دخیلی که نام سراینده آن‌ها بر اساس منابع بررسی شده، مشخص بود، بسنده شد، و بررسی سایر رباعیات دخیلی که در منابع متقدم به صورت ناشناس و بدون ذکر نام سراینده آمده است، به پژوهشی دیگر موکول گردید.

۲. بحث و بررسی

۱. (ش: ۱۹: نسخه: چت، عد، خب، مق، فا، فذ^۲) آن وقت که بحر کل شود ذات مرا^۳ ←
(عطار ۱۳۵۸: ۴۰ رباعی ۶۳)
۲. (ش: ۵۸) تا با تو بوم نخسپم از یاریها ← (مرادی و وفایی ۱۳۹۵: ۲۴۰ رباعی ۸۱۷) ←
(ناشناس)

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۳۰۱ ☞ خواجه صاین‌الدین.^۴

رباعی ۵۸ دیوان کبیر در سفینه تبریز به خواجه صاین‌الدین منسوب است، و در سفینه کهن رباعیات (سده هفتم) نیز، بدون ذکر نام گوینده آمده است. بنابراین وجود این رباعی در سفینه تبریز و سفینه کهن رباعیات که در سده هفتم کتابت شده، خود در رد انتساب آن به مولانا کفایت می‌کند.

۳. (ش: ۹۱) آنی که فلک با تو درآید به طرب^۵ ← (اوحالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۵۳ رباعی ۴۶۵)

۴. (ش: ۱۰۱) گر می‌خواهی بقا و پیروز، مخسپ ← (همان: ۱۵۱ رباعی ۴۴۳).

۵. (ش: ۲۰۶) انصاف بده که عشق نیکوکار است ← (همان: ۲۰۶ رباعی ۹۰۴)

۶. (ش: ۲۱۱) جانا غم تو ز هرچه گویی بتر است ← (همان: ۲۶۸ رباعی ۱۴۱۷).

۷. (ش: ۳۶۱) با نی گفتم که بر تو بیداد ز کیست؟ ← (همان: ۲۷۷ رباعی ۱۴۹۹).

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۹۶ ☞ اوحالدین کرمانی.
- برای منابع و توضیحات بیشتر در زمینه پنج رباعی فوق (بنگرید به پیوست شماره ۵).

۸. (ش: ۳۶۶) با هستی و نیستیم بیگانگی است ← (عطار ۱۳۵۸: ۳۶ رباعی ۲۶).

- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳).

۹. (ش: ۳۷۸) کوچک‌بودن بزرگ را کوچک نیست ← (اوحالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۲۴۶ رباعی ۱۲۵۴).

- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

۱۰. (ش: ۴۱۵) گر حلقه آن زلف چو شست نگرفت ← (انوری ۱۳۶۴: ۵۷۵)

منبع دیگر از نسخ خطی: انوری، ۷۰۸ق: ۲۰۳.

رباعی ۴۱۵ دیوان کبیر، در نسخه شماره ۵۱ دیوان انوری (ف ۵۸۵ق) با تاریخ کتابت ۷۰۸ق آمده است، با توجه به این که این رباعی در دیگر منابع متقدم دیده نشد، و از طرفی هم تاریخ نسخه مذکور نسبت به همه نسخ تاریخ‌دار دیوان کبیر اقدم است، می‌توان گفت که این رباعی متعلق به انوری است.

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عنبران) ۱۵

۱۱. (ش: ۴۳۴) صد سال بقای آن بت مهوش باد ← (کمال الدین اسماعیل ۱۳۹۹: ۲۳۰ رباعی ۸۱)

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ ق: ۳۰۴ ☞ ناشناس.

کمال الدین اسماعیل، ۷۲۵ ق: ۲۴۷.

منابع چاپی دیگر: (مرادی و وفایی ۱۳۹۵: ۲۲۷ رباعی ۷۵۵ ☞ کریم گنجی)، (کراچی ۱۳۹۷: ۲۵۰ ☞ مهستی).

رباعی ۴۳۴ دیوان کبیر با تفاوت در برخی واژگان در سفینه کهن رباعیات (سده هفتم) به نام کریم گنجی آمده است، در سفینه تبریز (۷۲۱-۷۲۳ ق) بدون نام شاعر آمده است. در کتاب «تاریخ شعر زنان» نیز، فقط به نقل از جنگ اسکندری به مهستی منسوب است. علاوه بر نسخه فوق الذکر از دیوان کمال الدین اسماعیل، این رباعی در نسخ متعدد و متقدم دیگری نیز، منسوب به اوست، چنان که در دیوان چاپی اخیر از دیوان کمال، برای این رباعی ۹ منبع ذکر شده است، که کهن ترین نسخه تاریخ دار آن نسخه چستربیتی با تاریخ کتابت ۶۹۹ ق است بنابراین براساس تقدم و تعدد منابع انتساب این رباعی به کمال الدین اسماعیل، می توان نتیجه گرفت که رباعی مذکور متعلق به اوست.

۱۲. (ش: ۴۵۷) گر با دل و دیده هیچ کارم افتد ← (سید حسن غزنوی ۱۳۶۲: ۳۳۰ رباعی ۴۵)

منابع دیگر از نسخ خطی: سید حسن غزنوی، بی تاریخ (احتمالاً سده ۱۱): ۶۱.

منابع چاپی دیگر: (مرادی و وفایی ۱۳۹۵: ۲۳۹ رباعی ۸۱۳ ☞ ناشناس)

رباعی ۴۵۷ دیوان کبیر با اندک تفاوتی در دیوان سید حسن غزنوی (ف۵۵۵ ق) آمده است. علاوه بر نسخه فوق که احتمالاً از سده یازدهم است، این رباعی با تفاوت هایی در سفینه کهن رباعیات (کتابت سده هفتم) نیز، بدون ذکر نام گوینده آمده است. بنابراین رباعی مذکور قطعاً از مولانا نیست. این رباعی در دیگر منابع بررسی شده به شاعر دیگری منسوب نبود، بنابراین بر اساس دیوان چاپی و نسخه فوق از دیوان سید حسن غزنوی، می توان گفت که متعلق به سید حسن غزنوی است.

۱۳. (ش: ۴۵۸) چون بدنامی به روزگاری افتد ← (عطار ۱۳۵۸: ۲۸ رباعی ۶۷).

- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳).

۱۴. (ش: ۴۷۲) هر شب که دل سپهر گلشن گردد ← (سید حسن غزنوی ۱۳۶۲: ۳۳۰ رباعی ۴۷)

منابع دیگر از نسخ خطی: سید حسن غزنوی، بی‌تاریخ (احتمالاً سده ۱۱): ۶۳.
رباعی ۴۷۲ در دیوان سید حسن غزنوی (ف۵۵۵ق) آمده است. با این که نسخه فوق از دیوان سید حسن غزنوی از نسخ دیوان کبیر متأخر است، اما از نظر سبک و محتوا می‌توان گفت که رباعی مذکور متعلق به مولانا نیست. شایان ذکر است که بر اساس فهرستواره نسخ خطی، کهن‌ترین نسخه خطی موجود از دیوان سید حسن غزنوی، متعلق به اواخر سده دهم هجری است.

۱۵. (ش: ۴۷۵) این سر که در این سینه ما می‌گردد ← (عطار ۱۳۵۸: ۳۷ رباعی ۳۵).

- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳).

۱۶. (ش: ۴۹۶) بیمارم و غم در امتحانم دارد ← (مرادی و وفایی، ۱۳۹۵: ۲۸۶ رباعی ۱۰۶۹ مهستی).

بر اساس سفینه کهن رباعیات روشن است که رباعی مذکور از مولانا نیست، و چون در دیگر منابع مقدم به نام شاعر دیگری دیده نشد، باید آن را بر اساس همین سفینه کهن رباعیات از مهستی گنجوی بدانیم.

۱۷. (ش: ۵۴۸) چون صبح ولای حق دمیدن گیرد ← (اوحدالدین ۱۳۶۶: ۲۱۰ رباعی ۹۴۱)
منابع چاپی دیگر: (جوینی ۱۳۸۵: ۱۰ ج ۱).

منبع دیگر از نسخ خطی: جوینی، ۶۹۸ ق: ۷.

۱۸. (ش: ۵۵۰) این تنهایی هزار جان بیش ارزد ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۷۷ رباعی ۶۷۳)

۱۹. (ش: ۵۷۷) سودای تو را بهانه‌ای بس باشد ← (همان: ۲۶۸ رباعی ۱۴۲۳).

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ ق: ۲۹۶ اوحدالدین کرمانی.

۲۰. (ش: ۵۷۹) بوی دم مقبلان چو گل خوش باشد ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۹۱ رباعی ۷۸۳).

۲۱. (ش: ۶۰۰) درویش که اسرار نهان می‌بخشد ← (همان: ۱۶۸ رباعی ۵۹۸).

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عنبران) ۱۷

- برای منابع و توضیحات بیشتر در زمینه پنج رباعی فوق (بنگرید به پیوست شماره ۵).

۲۲. (ش: ۶۱۰) صد مرحله زان سوی خرد خواهم شد ← (عطار ۱۳۵۸: ۳۹ رباعی ۵۶).

- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳).

۲۳. (ش: ۶۴۸) اسرار تو دارای فلک می‌داند ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۰۲ رباعی ۲۵۱).

- برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ ق: ۲۹۵ ⚬ اوحدالدین کرمانی.

منابع چاپی دیگر: (مرادی و وفایی ۱۳۹۵: ۱۰۶ رباعی ۱۰۵ ⚬ اوحدالدین، باباافضل ۱۳۱۱: ۱۳۴ رباعی ۲۲۶).

- برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

رباعی ۶۴۸ دیوان کبیر در نسخه ایا صوفیه دیوان اوحدالدین کرمانی (ف ۶۳۵ ق) با تاریخ کتابت ۷۰۶ ق آمده است، علاوه بر آن در سفینه تبریز و سفینه کهن رباعیات (سده هفتم) نیز، به اوحدالدین منسوب است. بر اساس کتاب «جنگ رباعیات» میر افضل، رباعی مذکور در منابع کهن رباعیات باباافضل نیامده است، و قطعاً از منابع متأخر در دیوان او راه یافته است. بنابراین رباعی مذکور متعلق به اوحدالدین کرمانی است.

۲۴. (ش: ۶۶۸) در مصطفی جهان ز بدنامی چند ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۳۰۵ رباعی ۱۷۲۴).

منابع دیگر از نسخ خطی: باباافضل کاشانی، بی تاریخ، (احتمالاً قرن ۹): ۹۱.

منابع چاپی دیگر: (رازی، ۱۳۸۹: ۳۱۷)، (عوفی، ۱۳۵۹: ۳۴۵) مصرع دوم آن با مصرع سوم رباعی ۶۸۸ یکی است. (باباافضل ۱۳۱۱: ۱۳۳ رباعی ۲۱۶).

میر افضل در مقاله‌ای با عنوان «رباعیات اوحدالدین کرمانی در کهن‌ترین منابع» این رباعی را از کتاب «مناقب اوحدالدین کرمانی» نقل کرده و در مورد تاریخ کتابت این اثر می‌نویسد: «تاریخ تألیف کتاب به طور دقیق معلوم نیست ولی از روی اشاراتی که در

ضمن حکایت‌ها به بعضی از حوادث می‌کند مسلّم می‌گردد که موخر از نیمه دوم قرن هفتم تألیف نشده‌است» (سید علی میرافضلی ۱۳۷۹: ۶۹).

رباعی ۶۶۸ دیوان کبیر فقط در دیوان بابا افضل (ف-۶۱۰ق) و اوحدالدین کرمانی (ف-۶۳۵ق) با تفاوت‌هایی، به طور کامل آمده‌است. در سایر منابع ذکر شده شباهت فقط در یک مصرع است، این رباعی در منبعی متأخر به بابا افضل منسوب است. اما در کتاب «مناقب اوحدالدین کرمانی» که در نیمه دوم قرن هفتم نگاشته شده، به اوحدالدین منسوب است. از طرفی هم رباعی مورد بحث در دیوان کبیر، فقط در نسخه فذ یعنی نسخه موزه قونیه با تاریخ کتابت ۷۷۰ق آمده‌است، بنابراین رباعی مذکور به احتمال زیاد به اوحدالدین تعلق دارد.

۲۵. (ش: ۶۹۰) دست تو به جود طعنه در میغ زند ← (مجیر بیلقانی ۱۳۵۸: ۳۹۸ رباعی ۶۵) منابع دیگر از نسخ خطی: مجیرالدین بیلقانی، (احتمالاً سده هفتم و یا هشتم): ۱۹۲. رباعی شماره ۶۹۰ دیوان کبیر، در چهار دست‌نویس دیوان مجیر بیلقانی آمده‌است. با این‌که نسخ تاریخ‌دار موجود از دیوان مجیر نسبت به نسخ دیوان کبیر متأخرند، اما مضمون مدحی این رباعی، انتساب آن را به مجیر تقویت می‌کند.

۲۶. (ش: ۶۹۴) گر چرخ تو را خدمت پیوست کند ← (یغمور ۱۳۹۶: ۴۷۷ ☞ خیام) منابع دیگر از نسخ خطی: خاقانی، کتابت اواخر سده ششم: ۱۸۶. رباعی ۶۹۴ دیوان کبیر علاوه بر این‌که در سفینه ترمذ (اواخر سده هفتم یا اوایل سده هشتم) به خیام (ف-۵۱۷ق) منسوب است، در نسخه‌ای کهن از دیوان خاقانی (ف-۵۹۵ق) نیز آمده‌است. در فهرستواره نسخ خطی در مورد مشخصات این نسخه گفته شده که به احتمال زیاد این نسخه در سده ششم، و در روزگار حیات خاقانی کتابت شده‌است. البته این رباعی در دیوان چاپی خاقانی به تصحیح ضیاءالدین سجادی نیامده، و در نسخ دیگر از دیوان او نیز، دیده نشد. بر اساس دو منبع مذکور اثبات می‌شود که این رباعی از مولانا نیست. با این‌که از نظر مضمون و سبک خیامانه است، اما با توجه به قدمت نسخه دیوان خاقانی نسبت به سفینه ترمذ، احتمال این‌که از خاقانی باشد بیشتر است.

۲۷. (ش: ۷۰۵) در عشق هزار جان و دل بس نکند ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۳۶ رباعی ۳۲۴).

- برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عنبران) ۱۹

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ ق: ۲۹۳ ☞ اوحدالدین کرمانی.

منابع چاپی دیگر: (بابا افضل ۱۳۵۱: ۸۴ رباعی ۲۵۸).

رباعی ۷۰۵ دیوان کبیر علاوه بر نسخه ایا صوفیه دیوان اوحدالدین کرمانی (ف-۶۳۵ ق) با تاریخ کتابت ۷۰۶ ق در سفینه تبریز (۷۲۱-۷۲۳ ق) به اوحدالدین کرمانی منسوب است. بر اساس کتاب «جنگ رباعیات» میرافضلی، رباعی مذکور در منابع کهن رباعیات باباافضل نیامده است، بنابراین قطعاً از منابع متأخر در دیوان او راه یافته است. چون نسخه ایا صوفیه دیوان اوحدالدین کرمانی نسبت به همه نسخ تاریخ دار دیوان کبیر اقدم است و از طرفی هم در سفینه تبریز شعری از مولانا نیامده است، می توان گفت که این رباعی به اوحدالدین کرمانی تعلق دارد.

۲۸. (ش: ۷۲۴) آنها که محققان و ره بینانند ← مقالات شمس (تبریزی ۱۳۸۵: ۲۵۰)

منابع دیگر از نسخ خطی: سفینه اشعار شماره ۵۶۴، (کتابت سده هشتم): ۹۶ ☞ اوحدالدین کرمانی.

رباعی شماره ۷۲۴، در سفینه ۵۶۴ مورخ سده هشتم هجری، جزو رباعیات اوحدالدین کرمانی دانسته شده است. همچنین این رباعی در مقالات شمس هم آمده و این هم قرینه مهمی بر رد انتساب آن به مولوی است زیرا رباعیات مشترک مقالات شمس و دیوان کبیر از مولانا نیست و اغلب در منابع متقدم آمده است.

۲۹. (ش: ۷۳۱) در کوی تو عاشقان فزایند و روند ← مقالات شمس (تبریزی ۱۳۸۵: ۲۱۰)

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ ق: ۲۶۷ ☞ اوحدالدین کرمانی. سراج تبریزی، ۷۳۰ ق: ۴۱ ☞ ناشناس.

رباعی ۷۳۱ دیوان کبیر در کتاب مقالات شمس (۶۴۲-۶۴۵ ق) آمده است، علاوه بر آن در سفینه تبریز نیز، به اوحدالدین کرمانی (ف-۶۳۵ ق) منسوب است، در مجموعه اشعار فارسی (کتابت ۷۳۰ ق) نیز، بدون ذکر نام شاعر آمده است، در این مجموعه نیز به مانند سفینه تبریز، شعری از مولانا نیامده است، بنابراین بر اساس سفینه تبریز باید آن را از اوحدالدین بدانیم.

۳۰. (ش: ۷۳۵) آنها که محققان این درگاهند ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۵۵ رباعی ۴۸۳).

۳۱. (ش: ۷۴۵) زنه‌ار مگو که: «رهروان نیز نیند ← (همان: ۱۸۱ رباعی ۷۱۲).
- منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق : ۲۹۳ ☞ اوحدالدین کرمانی.
- در زمینه دو رباعی فوق برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).
۳۲. (ش: ۷۵۴) عشق از ازلست و تا به ابد خواهد بود ← (بابا افضل ۱۳۵۱: ۹۴ رباعی ۲۸۸)
- منابع چاپی دیگر: (میرافضلی ۱۳۹۴: ۳۶۳ رباعی ۱۵ ☞ بابا افضل)، (بهشتی ۱۳۵۶: ۱۹۷ رباعی ۲۶ ☞ بابا افضل).
- رباعی ۷۵۴ دیوان کبیر فقط در نسخه موزة قونیه (کتابت ۷۷۰ق) آمده‌است، در کتاب «جنگ رباعی»، میرافضلی رباعی مذکور را از مأخذی قدیمی از آثار منظوم و منثور بابا افضل نقل کرده که به سال ۶۷۴ق کتابت شده‌است. بنابراین این رباعی قطعاً از مولانا نبوده و متعلق به بابا افضل است.
۳۳. (ش: ۷۵۵) گویند که فردوس برین خواهد بود ← (خیام، ۱۳۷۶: ۷۸)
- با اینکه رباعی ۷۵۵ دیوان کبیر فقط در منابعی متأخر به خیام منسوب است، اما با توجه به این که رباعی مذکور به لحاظ محتوا، با اندیشه خوش‌باشی خیام قرابت بیشتری دارد انتساب آن به خیام صحیح‌تر به نظر می‌رسد.
۳۴. (ش: ۷۸۹) چون دیده برفت توتیای تو چه سود ← (سیفی نیشابوری ۱۳۹۹: ۴۱۱ ☞ ابوالحسن طلحه)
- رباعی ۷۸۹ دیوان کبیر در نسخه برگردان دستنویس کتاب «رسائل العشاق و وسائل المشتاق» علی ابن احمد سیفی نیشابوری، که در سال ۶۸۵ق کتابت شده‌است، به ابوالحسن طلحه منسوب است. او از شاعران دربار سلجوقی در سده ششم هجری است که در سرودن رباعی توانا بوده است.
۳۵. (ش: ۸۰۶) مشکین رسنت چو پرده ماه شود ← (عطار ۱۳۵۸: ۱۷۸ رباعی ۵۴).
- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳)
۳۶. (ش: ۸۰۸) رو دیده بدوز تا دلت دیده شود ← (میرافضلی ۱۳۹۴: ۳۶۱ ☞ بابا افضل).
- منابع چاپی دیگر: (بابا افضل ۱۳۱۱: ۱۳۵ رباعی ۲۲۸)، (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۲۵۶ رباعی ۱۳۲۴)، (مرادی و وفایی ۱۳۹۵: ۱۱۲ رباعی ۱۳۸ ☞ اوحدالدین کرمانی).

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عنبران) ۲۱

در کتاب جنگ رباعی میرافضلی رباعی مذکور را از مأخذی قدیمی نقل کرده و در این باره می‌نویسد:

مهم‌ترین و قدیمی‌ترین مأخذ رباعیات افضل کاشانی، دستنویس شماره ۴۹۳۱ کتابخانه نور عثمانیه ترکیه است که در بردارنده آثار بابا افضل (در ۱۵ بخش) اعم از منظومات و مشورات اوست و آن را کاتبی از همشهریان مولف به نام رفیع کاشی در سال ۶۷۴ ق فراهم آورده‌است. در اوراق ۲۲۴ و ۲۲۵ این مجموعه ۳۹ فقره از رباعیات بابا افضل جای گرفته است (میرافضلی ۱۳۹۴: ۳۵۹).

در کتاب «اشعار فارسی کاشی‌های تخت سلیمان» نیز، این رباعی مانند جنگ رباعی و دیوان اوحدالدین آمده‌است. (قوچانی ۱۳۷۱: ۷۱)

منابع دیگر از نسخ خطی: اوحدالدین کرمانی، ۷۰۶ ق: ۳۱۳. / باباافضل، احتمالاً سده ۹: ۱۰۰.

رباعی ۸۰۸ دیوان کبیر، در نسخه ایاصوفیه دیوان اوحدالدین کرمانی با تاریخ کتابت ۷۰۶ ق آمده‌است. در سفینه کهن رباعیات (سده هفتم) نیز، به اوحدالدین کرمانی منسوب است، از طرفی هم در نسخه کتابخانه نور عثمانیه (کتابت ۶۷۴ ق)، به بابا افضل (ف ۱۰۶ ق) منسوب است. این رباعی روی یکی از کاشی‌های زرین فام تخت سلیمان نیز، آمده‌است. تاریخ قید شده بر روی اکثر این کاشی‌های زرین فام ۶۷۰، ۶۷۱ و ۶۷۴ هجری است. بر اساس منابع مذکور اثبات می‌شود که رباعی مذکور قطعاً از مولانا نیست. با توجه به دو منبع نسخه ایا صوفیه و همچنین سفینه کهن رباعیات از سده هفتم، احتمال دارد که این رباعی از اوحدالدین باشد، اما بر اساس نسخه کهن نور عثمانیه که به تاریخ ۶۷۴ ق کتابت شده و نسبت به دیگر منابع مذکور کهن‌تر است، می‌توان گفت که این رباعی به احتمال زیاد به بابا افضل تعلق دارد.

۳۷. (ش: ۸۱۱) کامل صفتی راه فنا می‌پیمود ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۳۱۱) رباعی الحاقی (۱۷۶۸)

منابع دیگر از نسخ خطی: محمد بن احمد جوینی، ۶۶۰ ق: ۲۴. / جنگ اشعار، اوایل قرن ۸: ۵۴۰ ☞ شمس‌الدین نصیر.

رباعی ۸۱۱ دیوان کبیر از نسخه‌ای متأخر در بخش رباعیات الحاقی دیوان اوحدالدین کرمانی (ف ۶۳۵ ق) آمده‌است. همین رباعی در نسخه‌ای از کتاب «مناهج

سیفیه» محمد بن احمد نصیرالدین جوینی، با تاریخ کتابت ۶۶۰ق نیز، بدون ذکر نام شاعر آمده‌است، در جنگ اشعار شماره ۹۰۰ از اوایل سدهٔ هشتم نیز، به شمس الدین نصیر منسوب است. بر اساس منابع مذکور به ویژه نسخهٔ کهن کتاب «مناهج سیفیه» اثبات می‌شود که این رباعی قطعاً از مولانا نیست، و بر اساس جنگ اشعار مذکور این رباعی را عجلتاً باید از شمس الدین نصیر دانست.

۳۸. (ش: ۸۱۴) هر لحظه میی به جان سرمست دهد ← (عطار ۱۳۵۸: ۱۳۴ رباعی ۲۱).

- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳)

۳۹. (ش: ۸۲۹) کاری ز درون جان می‌باید ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۲۱ رباعی ۱۹۹).

۴۰. (ش: ۸۳۰) در راه طلب رسیده می‌باید ← (مرادی و وفایی ۱۳۹۵: ۹۸ رباعی ۶۹) اوحدالدین کرمانی

- در زمینهٔ دو رباعی فوق برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۹۲ اوحدالدین کرمانی. / تاج‌الدین احمد وزیر، ۷۸۲ق: ۹۱۴ شیخ عبدالله بلیانی.

رباعی ۸۳۰ دیوان کبیر در سفینهٔ کهن رباعیات (سدهٔ هفتم) به اوحدالدین کرمانی منسوب است، علاوه بر آن، این رباعی در نسخهٔ ایسا صوفیهٔ دیوان اوحدالدین نیز، آمده‌است. در سفینهٔ تبریز هم، این رباعی به او منسوب است، در بیاض تاج‌الدین احمد وزیر با تاریخ کتابت ۷۸۲ق، به شیخ عبدالله بلیانی منسوب است. بنابراین احتمال این که رباعی مذکور متعلق به اوحدالدین باشد بیشتر است.

۴۱. (ش: ۸۸۵) چون از رخ یار دور گشتم به بهار ← (اخیسکتی ۱۳۳۷: ۴۷۸).

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۳۰۰ ناشناس. / عبدالعزیز کاشانی، قرن ۸: ۱۴۴ ناشناس.

منابع چاپی دیگر: (تبریزی ۱۳۸۵: ۷۵۷ و ۷۶۸)، (میرافضلی ۱۳۹۴: ۲۹۳ رباعی ۶۰۱) اثر اخیسکتی

رباعی ۸۸۵ دیوان کبیر در سفینهٔ تبریز، و جنگ اشعار روضهٔ الناظر و نزههٔ الخاطر (سدهٔ هشتم)

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عنبران) ۲۳

بدون ذکر نام گوینده آمده است، این رباعی در کتاب مقالات شمس (۶۴۲-۶۴۵ق) نیز دیده می شود، با توجه به این که رباعی مذکور در دیگر منابع بررسی شده به نام شاعر دیگری دیده نشد، عجالتاً باید این رباعی را از اثیر اخسیکتی بدانیم.

۴۲. (ش: ۹۲۶) مجنون و پریشان توام دستم گیر ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۰۲ و ۱۰۳ رباعی ۳۴).

۴۳. (ش: ۹۲۸) گفتم: «چشم» گفت: «سحابی کم گیر» ← (همان: ۲۸۰ رباعی ۱۵۱۹).
منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۹۶ و اوحدالدین کرمانی.
منابع چاپی دیگر: (تبریزی، ۱۳۸۵: ۳۳۷ و ۳۳۸).

۴۴. (ش: ۹۵۹) جهدی بکن ار پند پذیری دو سه روز ← (اوحدالدین کرمانی، ۱۳۶۶: ۱۹۴ رباعی ۸۰۹).

منابع دیگر از نسخ خطی: قونیوی، ۶۶۰ق: ۸۲ آمده است. / ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۹۴ و اوحدالدین کرمانی. / سفینه اشعار، سده هشتم: ۹۹ و اوحدالدین کرمانی.
منابع چاپی دیگر: (قونیوی ۱۳۶۴: ۱۱۷).

۴۵. (ش: ۹۹۳) با دل گفتم: «ز دیگران بیش» ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۲۰۰ رباعی ۸۶۵).
- در زمینه چهار رباعی فوق برای منابع و توضیحات بیشتر (بگیرید به پیوست شماره ۵).

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۹۴ و اوحدالدین کرمانی.

۴۶. (ش: ۱۰۰۶) چون رنگ بدزدید گل از رخسارش ← (کمال الدین اسماعیل ۱۳۹۹: ۲۳۵ رباعی ۱۱۷).

منابع دیگر از نسخ خطی: کمال الدین اسماعیل، ۷۲۵ق: ۶۷۴.

رباعی ۱۰۰۶ دیوان کبیر در دیوان کمال الدین (۶۳۵ق) آمده است. از منابع رباعی مذکور در دیوان چاپی کمال الدین، علاوه بر نسخه فوق، به چندین منبع متقدم دیگر نیز اشاره شده است که نسخه چستر بییتی (کتابت ۶۹۹ق)، و نسخه شماره ۲۴۲ (کتابت ۷۲۲ق) از جمله آنهاست. بنابراین این رباعی متعلق به کمال الدین است.

۴۷. (ش: ۱۰۴۷) عشقت ز هر چه آن نشاید مانع ← (اوحالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۲۱۶ رباعی ۹۹۵).

۴۸. (ش: ۱۰۸۵) اسرار حقیقت نشود حل به سوال ← (همان: ۱۳۷ رباعی ۳۳۷).

- در زمینه دوربای فوق برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

منابع چاپی دیگر: (قونیوی ۱۳۶۴: ۸۴)

منابع دیگر از نسخ خطی: قونیوی، ۶۶۰ق: ۵۷ ناشناس.

رباعی ۱۰۸۵ دیوان کبیر در نسخه ایاصوفیه دیوان اوحالدین (ف۶۳۵ق) با تاریخ کتابت ۷۰۶ق آمده است، علاوه بر آن در نسخه ای از کتاب «تبصرة المبتدی و تذکرة المنتهی» صدرالدین قونیوی (ف۶۷۳ق)، نیز، با تاریخ کتابت ۶۶۰ق بدون ذکر نام شاعر آمده است، بنابراین احتمال این که رباعی مذکور از اوحالدین باشد بیشتر است.

۴۹. (ش: ۱۰۸۷) عمری به هوس در تک و تاز آمد دل ← (عطار ۱۳۵۸: ۲۰۳ رباعی ۱۹).

- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳).

۵۰. (ش: ۱۱۱۹) اندر طلب دوست همی بشتابم ← (عوفی ۱۳۲۴: ج ۲ ص: ۵۰) ابو محمد عبدالله بن محمد البلخی

منابع چاپی دیگر: (تبریزی ۱۳۸۵: ۱۶۲ و ۷۱۵). (فرخی سیستانی ۱۳۸۵: ۴۴۷).

رباعی ۱۱۱۹ دیوان کبیر در لباب الالباب (اوایل سده هفتم) به ابو محمد عبدالله بن محمد البلخی منسوب است. این رباعی از نسخی متأخر در دیوان فرخی سیستانی نیز، راه یافته است. علاوه بر آن در مقالات شمس نیز، دو بار آمده، بنابراین بر اساس تذکرة لباب الالباب باید این رباعی را از ابو محمد عبدالله بن محمد البلخی دانست.

۵۱. (ش: ۱۱۶۶) از روی تو من همیشه گلشن بودم ← (محمود بن محمد بن الحسین الاصفهانی ۱۳۶۴: ۹۹).

منابع دیگر از نسخ خطی: اوحالدین کرمانی، ۷۰۶: ۲۵۷. / ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۹۷ ابوحدالدین کرمانی.

منابع چاپی دیگر: (اوحالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۲۹۴ رباعی ۱۶۴۰).

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عنبران) ۲۵

رباعی ۱۱۶۶ دیوان کبیر در کتاب «دستورالوزاره» (سده ششم) به سلطان علاالدین حسین بن حسین غوری منسوب است. علاوه بر آن، در نسخه ایاصوفیه دیوان اوحالدین کرمانی با تاریخ کتابت ۷۰۶ق و سفینه تبریز نیز، به اوحالدین منسوب است. بنابراین می توان گفت که رباعی مذکور قطعاً از اوحالدین و مولانا نیست، و متعلق به سلطان علا الدین حسین بن حسین غوری (ف۵۵۵ق) است که در لبابالالباب نیز، از دیوان اشعار او یاد شده است.

۵۲. (ش: ۱۰۷۷) با همت باز باش و با کبر پلنگ ← (سعد سلمان ۱۳۶۷ ج ۲: ۱۰۲۱ رباعی ۲۰۷).

منابع دیگر از نسخ خطی: مسعود سعد سلمان، احتمالاً از سده هشتم: ۳۳۶.
منابع چاپی دیگر: (السمرقندی، ۱۳۴۹: ۳۸)، (مبیدی، ۱۳۶۳: ۷۱۸ ج ۱)، (منشی، ۱۳۸۱: ۶۳)، (عوفی، ۱۳۸۶: ۱۵۲).

بر اساس منابع متقدم فوق می توان گفت که این رباعی قطعاً از مولانا نیست، و چون در نسخ و دواوین چاپی دیگر شعرای متقدم دیده نشد، به احتمال زیاد باید از مسعود سعد باشد.

۵۳. (ش: ۱۱۸۶) دوش آمده بود از سر لطفی یارم ← (اوحالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۲۳۱ رباعی ۱۱۲۴).

منابع دیگر از نسخ خطی: اوحالدین کرمانی، ۷۰۶ق: ۳۵۲.
منابع چاپی دیگر: (مرادی و وفایی ۱۳۹۵: ۲۵۵ رباعی ۸۹۹ ناشناس)
رباعی ۱۱۸۶ دیوان کبیر در نسخه ایا صوفیه دیوان اوحالدین کرمانی آمده است، علاوه بر آن، رباعی مذکور در سفینه کهن رباعیات (سده هفتم) نیز، بدون ذکر نام شاعر آمده است. با توجه به دو منبع متقدم مذکور این رباعی قطعاً از مولانا نیست.
۵۴. (ش: ۱۱۹۴) گر ماه شوی بر آسمان کم نگرم ← (مرادی و وفایی ۱۳۹۵: ۲۸۴ رباعی ۱۰۴۸ نظام گنججه).

منابع چاپی دیگر: (منشی ۱۳۸۱: ۲۵۷).

رباعی ۱۱۹۴ دیوان کبیر در سفینه کهن رباعیات (سده هفتم) به نظام گنجه منسوب است، در کلیله و دمنه (۵۳۸-۵۴۰ق) نیز، بیت اول آن آمده است. بنابراین قطعاً از مولانا نیست.

۵۵. (ش: ۱۲۳۸) من یک جانم که صد هزار است تنم ← (سید علی میرافضلی ۱۳۷۹: ۷۱ و ۷۲) اوحدالدین).

میرافضلی در مقاله «رباعیات اوحدالدین کرمانی در کهن‌ترین منابع» رباعی ۸۷ این مقاله را، از نسخه‌ای کهن که مجموعه‌ای از اشعار و رسائل است، نقل کرده است. این رباعی با تفاوت در برخی واژگان، با رباعی ۱۲۳۸ یکی است. دو رباعی دیگر از دیوان کبیر با شماره‌های ۱۲۳۷ و ۱۲۳۹ نیز، در یک مصرع و مضمون با رباعی مذکور اشتراک دارند. میرافضلی در مورد این نسخه می‌نویسد:

از جمله میکروفیلم‌هایی که در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است، میکروفیلمی است که به شماره ۵۰۴۵ که از مجموعه خطی بادلیان آکسفورد تهیه شده است. این مجموعه دارای ده رساله است که در تاریخ‌های ۷۰۰، ۷۱۲ و ۷۱۳ هجری کتابت شده و شرح و ترجمه قصاید معروف عربی است. در برگ اول این مجموعه، یکی از رباعیات اوحدالدین و ترجمه عربی آن از عقیف‌الدین تلمسانی در وزن و قالب رباعی درج شده است: للشیخ اوحدالدین الكرمانی - قدس الله روحه -

من یک جانم که صد هزار است تنم چه جان و چه تن که من همه خویشتم
خود را دگری ساخته‌ام این عجب است تا شاد کنم آن دگری را که منم

(سید علی میرافضلی ۱۳۷۹: ۷۱ و ۷۲)

این رباعی در همین مقاله بار دیگر از نسخه شرح لمعات عراقی که در سال ۸۰۵ق توسط علی بن یوسف الکرکری نگاشته شده، از اوحدالدین کرمانی نقل شده است.

رباعی ۱۲۳۸ مولانا با رباعی ۸۷ از مقاله «رباعیات اوحدالدین کرمانی در کهن‌ترین منابع» تقریباً یکی است. بنابراین رباعی مذکور متعلق به اوحدالدین بوده و از مولانا نیست.

۵۶. (ش: ۱۲۴۹) گفتم: سگ نفس را مگر پیر کنم ← (اوحدالدین ۱۳۶۶: ۲۵۳ رباعی ۱۳۰۱).

- برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

۵۷. (ش: ۱۲۵۵) با درد بساز چون دوی تو منم ← (احمد جام ۱۳۷۷: ۴۵۵)

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عنبران) ۲۷

منابع دیگر از نسخ خطی: صدرالدین قونیوی، ۶۶۳ق: ۷۲.

رباعی ۱۲۵۵ دیوان کبیر با تفاوت در مصرع سوم در دیوان چاپی شیخ احمد جام (ف۵۳۶ق) آمده است. نسخه‌ای متقدم از دیوان احمد جام در دست نیست اما با توجه به این که بیت اول این رباعی در نسخه فوق از رسائل صدرالدین قونیوی (ف۶۷۳ق)، با تاریخ کتابت ۶۶۳ق آمده است، اثبات می‌شود که این رباعی از مولانا نیست، ولی احتمال دارد که متعلق به شیخ احمد جام باشد.

۵۸. (ش: ۱۲۶۵) دلداری چو دید خسته و غمگینم ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۳۰۱ رباعی ۱۶۹۵).

- برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

۵۹. (ش: ۱۲۹۵) در عشق تو معرفت خطا دانستیم ← (عطاری ۱۳۵۸: ۱۱).

- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳).

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۹۷ عطار / صدرالدین قونیوی، ۶۶۳ق: ۷۲ ناشناس.

منابع چاپی دیگر: (مرادی و وفایی ۱۳۹۵: ۲۵۵ رباعی ۸۹۹ ناشناس)

۶۰. (ش: ۱۳۲۸) از خاک در تو چون جدا می‌باشیم ← (کمال‌الدین اسماعیل ۱۳۹۹: ۳۱۲ رباعی ۶۶۰).

رباعی ۱۳۲۸ دیوان کبیر در دیوان کمال‌الدین اسماعیل آمده است، برای این رباعی در دیوان او به تصحیح محمدرضا ضیاء هشت منبع ذکر شده است، که کهن‌ترین آنها نسخه چستربیتی با تاریخ کتابت ۶۹۹ق است.

۶۱. (ش: ۱۳۴۹) من بحر تمامم و یکی قطره نیم ← (عطاری ۱۳۵۸: ۴۰ رباعی ۶۵).

- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳)

۶۲. (ش: ۱۴۲۵) تا روی توام قبله شد ای جان و جهان ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۴۳ رباعی ۳۷۸).

- برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۹۲ اوحدالدین کرمانی.

۶۳. (ش: ۱۴۷۲) اسرار مرا نهانه اندر جان کن ← (بابا افضل ۱۳۱۱: ۱۵۶ رباعی ۳۳۳)

رباعی ۱۴۷۲ دیوان کبیر در دیوان رباعیات بابا افضل آمده‌است. این رباعی بر اساس کتاب «جنگ رباعی» در منابع کهن رباعیات بابا افضل وجود ندارد، و از منبعی متأخر در دیوان او راه یافته است. بنابراین تقدم بابا افضل و تاخر منبع این رباعی در دیوان او از سویی، و تقدم نسخ دیوان کبیر و تاخر مولانا نسبت به بابا افضل موجب می‌شود که انتساب رباعی مذکور به هر دو شاعر با تردید همراه باشد.

۶۴. (ش: ۱۵۴۵) ای پرده پندار پسندیده تو ← (عطار ۱۳۵۸: ۴۴ رباعی ۷).

- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳).

۶۵. (ش: ۱۵۶۴) عشقست که کیمیای شرقست در او ← (اوحالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۶۲ رباعی ۵۴۳).

- برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

۶۶. (ش: ۱۵۹۱) در راه یگانگی چه طاعت چه گناه ← (عین القضات ۱۳۷۷: ۲۲۸ یوسف عامری).

رباعی ۱۵۹۱ در تمهیدات به یوسف عامری منسوب است، بنابراین قطعاً از مولانا نیست.

۶۷. (ش: ۱۵۹۳) در عشق خلاصه جنون از من خواه ← (عطار ۱۳۵۸: ۲۰۵ رباعی ۱۷).

۶۸. (ش: ۱۶۰۱) ای در طلب گره‌گشایی مرده ← (همان: ۷۴ رباعی ۸).

- در زمینه دو رباعی فوق برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳).

منابع دیگر از نسخ خطی: سفینه اشعار، قرن هشتم: ۸۶ عطار. / محقق ترمذی، ۶۸۷ ق: ۴۷.

منابع چاپی دیگر: (جوینی ۱۳۹۲: ۸۴ ج ۲)، (نسفی ۱۳۵۹: ۳۱)، (بابا افضل، ۱۳۱۱: ۱۶۶)، (مرادی و وفایی ۱۳۹۵: ۳۰۵ رباعی ۱۱۶۸ کمال اسماعیل)، (تبریزی ۱۳۸۵: ۲۴۱).

رباعی ۱۶۰۱ دیوان کبیر در دستنویس مختارنامه عطار با تاریخ کتابت ۷۳۱ ق آمده‌است، براساس کتاب «جنگ رباعی» این رباعی در منابع کهن رباعیات بابا افضل نیامده‌است، بنابراین قطعاً از منابعی متأخر به در دیوان بابا افضل (ف: ۱۰۶ ق) راه یافته

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عنبران) ۲۹

است. در نسخه‌ای از کتاب «معارف» محقق ترمذی (ف۳۷ق) که به تاریخ ۸۷ق کتابت شده است، فقط بیت اول این رباعی آمده است. در سه کتاب مقالات شمس، تاریخ جهانگشا و کشف الحقایق نیز، به رباعی مذکور استشهاد شده است. با وجود این که در سفینه کهن رباعیات (سده هفتم) این رباعی به کمال الدین اسماعیل (ف۳۵ق) منسوب است اما، در دیوان چاپی و نسخ متقدم و متأخر دیوان او این رباعی دیده نشد، بنابراین بعید است که متعلق به کمال الدین اسماعیل باشد. بر اساس منابع متقدم مذکور اثبات می‌شود که این رباعی قطعاً از مولانا نیست، و با توجه به این که در منابعی متأخر به بابا افضل منسوب شده احتمال دارد که از او نباشد. بنابراین با توجه به تقدم تاریخ کتابت نسخ مذکور از مختارنامه، نسبت به منابع دیوان بابا افضل، احتمال انتساب این رباعی به عطار بیشتر است.

۶۹. (ش: ۱۶۲۹) آنی که وجود و عدمت اوست همه ← (اوحالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۴۱ رباعی ۳۶۶).

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۹۲ ← اوحالدین کرمانی. سفینه اشعار، سده هشتم، ۹۶ ← اوحالدین کرمانی.

۷۰. (ش: ۱۶۴۰) میدان فراخ و مرد میدانی نه ← (اوحالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۲۵۱ رباعی ۱۲۸۶).

۷۱. (ش: ۱۶۵۴) این نیست ره وصل که پنداشته ← (همان: ۱۸۰ رباعی ۶۹۸).

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۹۳ ← اوحالدین کرمانی.

- در زمینه سه رباعی فوق برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

۷۲. (ش: ۱۷۲۳) خواهی که در این زمانه فردی گردی ← (بابا افضل ۱۳۱۱: ۱۸۰ رباعی ۴۵۳)

منابع دیگر از نسخ خطی: ابومنصور اسماعیل بن عبد المومن اصفهانی، ۷۳۶ق: ۹۹.

رباعی ۱۷۲۳ دیوان کبیر در دیوان بابا افضل (ف حدود ۶۱۰ق) آمده است، اما این رباعی، بر اساس کتاب جنگ رباعی، در منابع متقدم و کهن رباعیات بابا افضل دیده نشد، بنابراین قطعاً از منابعی متأخر در دیوان بابا افضل راه یافته است. این رباعی علاوه بر دیوان بابا افضل در نسخه کتاب ترجمه «عوارف المعارف» سهروردی با تاریخ کتابت ۷۳۶ق نیز، بدون ذکر نام شاعر آمده است. فردی به نام ابومنصور اسماعیل بن عبد

المومن اصفهانی (ف: ۷۱۰ق) کتاب عوارف المعارف سهروردی را به سال ۶۶۵ق ترجمه کرده و خود اشعاری را به آن افزوده‌است، بنابراین با توجه به تاریخ تألیف ترجمه عوارف‌المعارف این نتیجه حاصل می‌شود که این رباعی به احتمال زیاد از مولانا نیست، و احتمال آن‌که از افضل‌الدین کاشانی باشد بیشتر است.

۷۳. (ش: ۱۸۶۰) زان دل ز من ای سرو سهی نستانی ← (مجیرالدین بیلقانی ۱۳۵۸: ۴۱۴ رباعی ۱۴۳)

منابع دیگر از نسخ خطی: مجیرالدین بیلقانی، سده هفتم یا هشتم: ۱۹۴. رباعی ۱۸۶۰ دیوان کبیر در نسخه فوق از دیوان مجیرالدین بیلقانی آمده‌است. این رباعی از سه نسخه از دیوان مجیر، از جمله نسخه فوق در دیوان چاپی او به تصحیح محمد آبادی آمده‌است. از نظر محتوایی نیز بعید به نظر می‌آید که از مولانا باشد. بنابراین رباعی مذکور متعلق به مجیرالدین بیلقانی است.

۷۴. (ش: ۱۸۶۴) گر در طلب منزل جانی، جان
۷۵. (ش: ۱۸۷۵) تا در طلب گوهر کانی، کانی ← (مرادی و وفایی ۱۳۹۵: ۹۲ رباعی ۳۵) اوحدالدین کرمانی).

منابع دیگر از نسخ خطی: باباافضل، احتمالاً قرن ۹: ۱۰۴. منابع چاپی دیگر: (باباافضل ۱۳۱۱: ۱۸۷ رباعی ۴۴۵)

دو رباعی ۱۸۶۴ و ۱۸۷۵ در سفینه کهن رباعیات (سده هفتم) به اوحدالدین کرمانی (ف: ۶۳۵ق) منسوب است، در نسخه‌ای از سده نهم نیز در میان رباعیات بابا افضل (ف: ۶۱۰ق) آمده‌است. بر اساس کتاب «جنگ رباعی» رباعی مذکور در منابع کهن رباعیات بابا افضل نیامده‌است، بنابراین قطعاً از منابع متأخر در دیوان راه یافته‌است. در نتیجه، احتمال این‌که رباعی مذکور از اوحدالدین کرمانی باشد، بیشتر است.

۷۶. (ش: ۱۸۷۶) چونست به درد دیگران درمانی ← (اوحدالدین ۱۳۶۶: ۲۹۱ رباعی ۱۶۰۷).

- برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

۷۷. (ش: ۱۸۷۹) هر لحظه مها پیش خودم می‌خوانی ← (عوفی ۱۳۲۴، ۲۷۳ ج ۱ شرف‌الدین شفروه)

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عنبران) ۳۱

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۴۵ ☞ ظهیرالدین فاریابی./ شرف‌الدین شفروه، ۱۰۲۷ق: ۲۱۱.

رباعی ۱۸۷۹ دیوان کبیر در تذکره «الباب‌الالباب»، تألیف اوایل سده هفتم هجری، به شرف‌الدین شفروه (ف-۶۰۲ق) منسوب است، این رباعی در قدیمی‌ترین نسخه موجود از دیوان شفروه که به تاریخ ۱۰۲۷ق نوشته شده، نیز، آمده است. علاوه بر دو منبع مذکور، در سفینه تبریز (۷۲۱-۷۲۳ق) به ظهیرالدین فاریابی (ف-۵۹۸ق) منسوب است، اما این رباعی در دیوان چاپی او به تصحیح امیر حسن یزدگردی نیامده، و در چندین نسخه متقدم از دیوان او نیز دیده نشد. بنابراین براساس تذکره لباب‌الالباب و نسخه دیوان شرف‌الدین شفروه می‌توان گفت که رباعی مذکور متعلق به شفروه است.

۷۸. (ش: ۱۹۲۷) از کم خوردن زیرک و هشیار شوی ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۲۵۴ رباعی ۱۳۰۸).

- برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

۷۹. (ش: ۱۹۳۳) ای دیده تو از گریه زبون می‌نشوی (عطار ۱۳۵۸: ۱۱۲ رباعی ۲۴).

- برای منابع بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۳).

۸۰. (ش: ۱۹۳۴) گر صید خدا شوی ز غم رسته شوی ← (اوحدالدین کرمانی ۱۳۶۶: ۱۸۷ رباعی ۷۵۵).

۸۱. (ش: ۱۹۶۶) ای دل تو بدین مفلسی و رسوایی ← (همان: ۲۲۲ رباعی ۱۰۴۴)

در زمینه دو رباعی فوق برای منابع و توضیحات بیشتر (بنگرید به پیوست شماره ۵).

منابع دیگر از نسخ خطی: ابوالمجد تبریزی ۷۲۱-۷۲۳ق: ۲۹۵ ☞ اوحدالدین کرمانی.

۳. نتیجه‌گیری

در این پژوهش با بررسی آثار متقدم، ۸۱ رباعی دخیل دیگر از رباعیات دیوان کبیر مولانا مشخص گردید، که متعلق به بیست و یک شاعر است. اوحدالدین کرمانی با ۴۱ رباعی، عطار با ۱۴ رباعی و افضل‌الدین کاشانی با ۴ رباعی، بیشترین تعداد رباعیات دخیل دیوان کبیر را به خود اختصاص داده‌اند. در جدول صفحه بعد نام هر شاعر به همراه تعداد و شماره رباعی مشخص شده است:

۳۲ کهن نامه ادب پارسی، سال ۱۵، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

شماره	نام شاعر	تعداد	شماره رباعیات در دیوان کبیر
۱	اوحالدین کرمانی	۴۱	۹۱، ۱۰۱، ۲۰۶، ۲۱۱، ۳۶۱، ۳۷۸، ۵۴۸، ۵۵۰، ۵۷۷، ۵۷۹، ۶۰۰، ۶۴۸، ۶۶۸، ۷۰۵، ۷۲۴، ۷۳۱، ۷۳۵، ۷۴۵، ۸۲۹، ۸۳۰، ۹۲۶، ۹۲۸، ۹۵۹، ۹۹۳، ۱۰۴۷، ۱۰۸۵، ۱۱۸۶، ۱۲۴۹، ۱۲۳۸، ۱۲۶۵، ۱۴۲۵، ۱۵۶۴، ۱۶۲۹، ۱۶۴۰، ۱۸۶۴، ۱۸۷۵، ۱۸۷۶، ۱۹۲۷، ۱۹۳۴، ۱۹۶۶
۲	عطار نیشابوری	۱۴	۱۹، ۳۳۶، ۴۵۸، ۴۷۵، ۶۱۰، ۸۰۶، ۸۱۴، ۱۰۸۷، ۱۲۹۵، ۱۳۴۹، ۱۵۴۵، ۱۵۹۳، ۱۶۰۱، ۱۹۳۳
۳	افضل الدین کاشانی	۴	۱۷۳۳، ۱۴۷۲، ۸۰۸، ۷۵۴
۴	کمال الدین اسماعیل	۳	۱۳۲۸، ۱۰۰۶، ۴۳۴
۵	مجیر الدین بیلقانی	۲	۱۸۶۰، ۶۹۰
۶	سید حسن غزنوی	۲	۴۷۲، ۴۵۷
۷	شرف الدین شفروه	۱	۱۸۷۹
۸	انوری ابیوردی	۱	۴۱۵
۹	مسعود سعد سلمان	۱	۱۰۷۷
۱۰	اثیر اخسیکتی	۱	۸۸۵
۱۱	شیخ احمد جام	۱	۱۲۵۵
۱۲	شمس الدین نصیر	۱	۸۱۱
۱۳	خواجه صابن الدین	۱	۵۸
۱۴	مهستی	۱	۴۹۶
۱۵	ابو محمد بلخی	۱	۱۱۱۹
۱۶	محمود بن محمد الاصفهانی	۱	۱۱۶۶
۱۷	خاقانی شروانی	۱	۶۹۴
۱۸	خیام	۱	۷۵۵
۱۹	ابوالحسن طلحه	۱	۷۸۹
۲۰	نظام گنجیه	۱	۱۱۹۴
۲۱	یوسف عامری	۱	۱۵۹۱

پی نوشتها

۱. «ش»: نشانه شماره رباعی در دیوان کبیر به تصحیح فروزانفر است.

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عبران) ۳۳

۲. «عد، فذ، چت، خب، مق، فا» علائم اختصاری نسخه های مورد استفاده فروزانفر در تصحیح رباعیات دیوان کبیر است: «عد»: نسخه کتابخانه اسعد افندی، «فذ»: نسخه قونیه، «چت»: نسخه کتابخانه مستر چستر بی تی، «خب»: نسخه بلدیه استانبول، «مق»: نسخه موزه قونیه، «فا»: نسخه فیه مافیه محفوظ در کتابخانه استانبول است.

۳. چهارده رباعی از دیوان کبیر به شماره های ۱۹، ۳۶۶، ۴۵۸، ۴۷۵، ۶۱۰، ۸۰۶، ۸۱۴، ۱۰۸۷، ۱۲۹۵، ۱۳۴۹، ۱۵۴۵، ۱۵۹۳، ۱۶۰۱ و ۱۹۳۳ با تفاوتی جزئی در نسخه خطی از مختارنامه عطار (ف۱۸۱ق) به شماره ۱۳۸۰/۲ با تاریخ کتابت ۷۳۱ق به ترتیب در صفحات ۷۰، ۶۸، ۶۷، ۶۸، ۶۸، ۹۱، ۸۴، ۹۵، ۶۴، ۷۰، ۶۹، ۹۵، ۷۴ و ۸۰ این نسخه آمده است با توجه به این که کاتب نسخه مذکور، فردی از اسفراین خراسان است، و قرینه ای هم در دست نیست که نشان بدهد رباعیات مولانا در سال ۷۳۱ق به خراسان رسیده باشد، بنابراین انتساب این چهارده رباعی به عطار صحیح می باشد. به ویژه این که بررسی رباعیات مجموعه مختارنامه نشان می دهد که این مجموعه تا حدود زیادی از ورود رباعیات دخیل مصون مانده است. بنابراین به طور قطعی می توان گفت که رباعیات دخیل در مجموعه مختارنامه نسبت به دیوان کبیر بسیار اندک بوده و بعید است که رباعیاتی از مولانا در آن وارد شده باشد بنابراین انتساب رباعیات فوق الذکر به عطار صحیح است. در ضمن شایان ذکر است که برخی از رباعیات مذکور در تعدادی از متون منشور پس از عطار نیز آمده و در منابع دیگری نیز به عطار منسوب است.

۴. بیست رباعی از رباعیات دیوان کبیر مولانا به ترتیب با شماره های ۵۸، ۳۶۱، ۴۳۴، ۵۷۷، ۶۴۸، ۷۰۵، ۷۳۱، ۷۴۵، ۸۳۰، ۸۸۵، ۹۲۸، ۹۵۹، ۹۹۳، ۱۱۶۶، ۱۲۹۵، ۱۴۲۵، ۱۶۲۹، ۱۶۵۴، ۱۸۷۹ و ۱۹۶۶، که در این پژوهش بررسی شده اند، در سفینه کهن تبریز آمده است. این سفینه که به سال ۷۲۱ق نگاشته شده نسبت به همه نسخ تاریخ دار دیوان کبیر اقدم است، و از طرفی هم شعری از مولانا در آن نیامده است، بنابراین مولف این سفینه به آثار مولانا دسترسی نداشته و بر اساس منابعی دیگری از آثار شعری متقدم این سفینه را تألیف کرده است، بنابراین با قطعیت می توان گفت که هیچ یک از رباعیات مشترک دیوان کبیر و سفینه تبریز از مولانا نیست و به شعری پیش از او تعلق دارد.

۵. ۳۶ رباعی از دیوان کبیر با شماره های ۹۱، ۱۰۱، ۲۰۶، ۲۱۱، ۳۶۱، ۳۷۸، ۵۴۸، ۵۵۰، ۵۷۷، ۵۷۹، ۶۰۰، ۶۴۸، ۶۶۸، ۷۰۵، ۷۳۵، ۷۴۵، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۶، ۹۲۸، ۹۵۹، ۹۹۳، ۱۰۴۷، ۱۰۸۵، ۱۱۸۶، ۱۲۴۹، ۱۲۶۵، ۱۴۲۵، ۱۵۶۴، ۱۶۲۹، ۱۶۴۰، ۱۶۵۴، ۱۸۷۶، ۱۹۲۷، ۱۹۳۴، ۱۹۶۶ در نسخه ای صوفیه دیوان اوحدالدین کرمانی (ف۶۳۵ق) با تاریخ کتابت ۷۰۶ هجری به ترتیب در صفحات ۴۸۶، ۴۹۰، ۳۸۲، ۲۹۳، ۲۷۹، ۳۲۵، ۳۷۷، ۴۴۲، ۲۹۴، ۴۲۰، ۴۶۸، ۳۲۰، ۲۴۳، ۵۱۰، ۴۸۴، ۴۳۷، ۵۳۴، ۵۱۰، ۵۶۰، ۲۷۵، ۴۱۶، ۴۰۷، ۳۷۰، ۵۰۸، ۳۵۲، ۳۱۷، ۲۴۶، ۴۹۸، ۴۷۶، ۵۰۴، ۳۱۹، ۴۳۹، ۲۶۲، ۳۱۶، ۴۳۰ و ۳۶۲ آمده است، با توجه به اقدم بودن نسخه ایاصوفیه نسبت به همه نسخ تاریخ دار دیوان کبیر می توان گفت که این ۳۶ رباعی از مولانا نیست و به اوحدالدین کرمانی تعلق دارد. البته شایان ذکر است که برخی از این رباعیات در منابع متقدم دیگری نیز آمده اند که در ذیل بررسی هر یک از رباعیات به منابع چاپی و یا نسخ خطی دیگر نیز اشاره شده است.

کتاب‌نامه

- ابراهیم رحیمی زنگنه، سهیل یاری گلدره و لیلا رحمتیان (۱۳۹۶)، «بازشناسی منبع ۳۸ رباعی منسوب به مولانا در متون ادبی و تاریخی»، دو فصلنامهٔ تاریخ ادبیات، شماره ۳.
- اخسیکتی، اثیرالدین (۱۳۳۷)، دیوان. به تصحیح و مقابلهٔ رکن‌الدین همایون فرخ، تهران: کتابفروشی رودکی.
- اصفهانی، کمال‌الدین اسماعیل (۱۳۹۹)، دیوان غزلیات و رباعیات، تصحیح و تحقیق دکتر محمدرضا ضیاء، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- اصفهانی، محمود بن محمد (۱۳۶۴)، دستورالوزاره، به کوشش دکتر رضا انزایی‌نژاد، تهران: امیر کبیر.
- انوری ابیوردی، اوحدالدین (۱۳۶۴)، دیوان، به کوشش سعید نفیسی، تهران: سکه - پیروز.
- اوحدالدین کرمانی (۱۳۶۶)، دیوان رباعیات، به اهتمام احمد ابومحبوب و مقدمهٔ محمد ابراهیم باستانی پاریزی، تهران: سروش.
- باباافضل کاشانی (۱۳۱۱)، رباعیات، به اهتمام سعید نفیسی، تهران: کتابخانهٔ دانشکده.
- باباافضل کاشانی (۱۳۵۱)، دیوان. به اهتمام مصطفی فیضی، حسن عاطفی، عباس بهنیا و علی شریف، کاشان: ادارهٔ فرهنگ و هنر کاشان.
- بهشتی، احمد (۱۳۵۶)، رباعی‌نامه، تهران: انتشارات روزنه.
- تاج‌الدین احمد وزیر (۱۳۵۳)، بیاض تاج‌الدین احمد وزیر، زیر نظر ایرج افشار و مرتضی تیموری، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- جام نامقی، شیخ احمد (۱۳۷۷)، دیوان، به کوشش احمد کرمی، انتشارات شرکت چاپ خواجه.
- جوینی، عطا ملک بن محمد بن محمد (۱۳۹۲)، تاریخ جهانگشای جوینی، ج ۲، تصحیح و تعلیقات دکتر حبیب الله عباسی و دکتر ایرج مهرکی، چاپ دوم، تهران: زوار.
- جوینی، عطا ملک بن محمد بن محمد (۱۳۸۵)، تاریخ جهانگشای جوینی. ج ۱، مقدمه، تصحیح و تعلیقات حبیب الله عباسی و ایرج مهرکی، تهران: زوار.
- رازی، نجم‌الدین (۱۳۸۹)، مرصادالعباد، به اهتمام دکتر محمد امین ریاحی، تهران: علمی فرهنگی.
- رحمان مشتاق‌مهر، یداله نصراللهی و مهناز نظامی (۱۴۰۰)، «مآخذ نویافتهٔ ۷۵ رباعی از دیوان کبیر مولانا با تکیه بر نزّهة المجالس»، دو فصل‌نامهٔ علمی پژوهشی کهن‌نامهٔ ادب پارسی، ش ۱.
- زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۶۱)، نقد ادبی (جلد اول)، تهران: امیرکبیر.
- سعد سلمان، مسعود (۱۳۶۷)، دیوان، ج ۲، تصحیح دکتر مهدی نوریان، اصفهان: کمال.
- سعاد سواری، محمدرضا صالحی و پروین گلی‌زاده (۱۳۹۵)، «جلوه‌های هنری و تصویری در رباعیات مولانا» مجلهٔ شعر پژوهی (بوستان ادب)، ش ۳۰.
- سیدعلی میرافضلی (۱۳۷۹)، «رباعیات اوحدالدین کرمانی در کهن‌ترین منابع» معارف، ش ۱۷.

ردیابی ۸۱ رباعی منسوب به مولانا ... (رحمان مشتاق مهر و مهناز نظامی عنبران) ۳۵

- سید علی میرافضلی (۱۳۷۶)، «مروارید کرمانی و رباعیات سرگردان»، مجله معارف، ش ۳.
- سیفی نیشابوری، علی بن احمد (۱۳۹۹)، *رسائل العشاق و وسائل المشتاق*، به کوشش جواد بشری، تهران: مجموعه انتشارات تاریخی و ادبی دکتر محمود افشار.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۷۴). *سیر رباعی در شعر فارسی*. تهران: فردوس.
- شهین حقیقی (۱۳۹۷)، «مضامین، آیین‌ها و باورهای مردمی در رباعیات مولوی» دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه، ش ۲۴.
- عطار نیشابوری، فریدالدین (۱۳۵۸)، *مختارنامه*، با مقدمه و تصحیح محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران: توس.
- عوفی، محمد (۱۳۲۴)، *لباب الالباب*، به کوشش ادواد براون، لیدن: بریل.
- عوفی، محمد (۱۳۵۹)، *جوامع الحکایات و لوامع الروایات*. (باب چهاردهم از قسم اول)، تصحیح دکتر امیر بانو مصفا (کریمی)، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- عین‌القضات همدانی (۱۳۷۷)، *تمهیدات*، به کوشش عفیف عسیران، تهران: کتابخانه منوچهری.
- غزنوی، سیدحسن (۱۳۶۲)، *دیوان*، به تصحیح و مقدمه محمد تقی مدرس رضوی، تهران: اساطیر.
- فرخی سیستانی (۱۳۸۵)، *دیوان*، به تصحیح محمد دبیر سیاقی، تهران: زوار.
- قوچانی، عبدالله (۱۳۷۱)، *اشعار فارسی کاشی‌های تخت سلیمان*، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- قونوی، صدرالدین (۱۳۶۴)، *تبصرة المبتدی و تذکرة المنتهی*، تصحیح نجفقلی حبیبی، مجله معارف.
- کراچی، روح‌انگیز (۱۳۹۷)، *تاریخ شعر زنان از آغاز تا سده هشتم*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مجیرالدین بیلقانی (۱۳۵۸)، *دیوان*، تصحیح دکتر محمد آبادی، تبریز: موسسه تاریخ و فرهنگ ایران.
- محمد امیر مشهدی، عبدالله واثق عباسی، محمد رضا مشهدی (۱۳۸۹)، «سبک‌شناسی فکری رباعیات مولانا» فصلنامه تخصصی نظم و نثر فارسی، ش ۹.
- مرادی، ارحام و محمد افشین وفایی (۱۳۹۵)، *سهبینه کهن رباعیات*. تهران: سخن.
- مهناز نظامی، رحمان مشتاق مهر و یداله نصراللهی (۱۳۹۹) «ردیابی ۳۵ رباعی منسوب به مولانا در نسخ خطی و چاپی دیوان سنایی و متون کهن‌تر»، مجله پژوهشی زبان فارسی و گویش‌های ایرانی، ش ۱۰.
- منشی، نصرالله (۱۳۸۱)، *ترجمه کلیله و دمنه*، تصحیح و توضیح مجتبی مینوی، تهران: دانشگاه تهران.
- مولوی، جلال‌الدین محمد بلخی (۱۳۶۳)، *کلیات شمس یا دیوان کبیر*، ج ۸، با تصحیح و حواشی بدیع الزمان فروزانفر، تهران: دانشگاه تهران.
- میرافضلی، سید علی (۱۳۹۴)، *جنگ رباعی: بازیابی و تصحیح رباعیات کهن پارسی*، تهران: سخن.
- نسفی، عزیزالدین (۱۳۵۹)، *کشف الحقایق*، به کوشش دکتر احمد مهدوی دامغانی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب..

یغمور، محمد (۱۳۹۶)، *سفینه ترمذ*، به کوشش امید سروری و همکاری سید باقر ابطحی، تهران: انتشارات ادبی و تاریخی موقوفات دکتر محمود افشار.

نسخ خطی

ابوالمجد تبریزی، محمد بن مسعود، (۷۲۱ق-۷۲۳ق)، *سفینه تبریز*، نسخه شماره ۱۴۵۹۰، کتابخانه مجلس. قونیوی، صدرالدین، (کتابت: ۶۶۰ق)، *تبصرة المبتدی و تذکرة المنتهی*، شماره ۵۵۷/۳ ف، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران،

ابومنصور اسماعیل بن عبد المومن اصفهانی، (کتابت ۷۳۶ق)، *ترجمه عوارف المعارف سهروردی*، شماره ۴۵۹۵ ف، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

افضل‌الدین کاشانی، بی تا (کتابت سده نهم)، *رباعیات میکروفيلم* شماره ۲۳۸/۴ ف، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

انوری ابیوردی، حسن، (۷۰۸ق)، *دیوان*، میکروفيلم شماره ۵۱ ف، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران. اوحدالدین کرمانی، (۷۰۶ق)، *رباعیات*، شماره ۱۴۲۲ ف، کتابخانه ایاصوفیه ترکیه، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

ترمذی، سید برهان‌الدین محقق (کتابت ۶۸۷ق)، *معارف*، شماره ۶۱۱۸ ف، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران. *جنگ اشعار*، نسخه شماره ۹۰۰، (اواخر قرن ۷ یا اوایل قرن ۸) کتابخانه مجلس.

جویی، محمود بن احمد، (کتابت: ۶۶۰ق)، *مناهج سفیه*، شماره ۵۵۷/۱ ف، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، خاقانی، (کتابت اواخر سده ششم)، *دیوان*، نسخه شماره ۹۷۶، کتابخانه مجلس.

سراج تبریزی، محمود بن احمد (کتابت ۷۳۰ق)، *مجموعه اشعار فارسی*، نسخه شماره ۲۰۵۱ کتابخانه ایا صوفیه، شماره ۱۰۸ ف، به خط محمود ابن احمد سراج تبریزی، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

سفینه اشعار، (سده هشتم)، شماره ۵۶۴ ف (۲۳۸ حالت افندی، کتابخانه سلیمانیه)، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

سید حسن غزنوی، بی تا (احتمالاً سده ۱۱)، *دیوان*، نسخه شماره ۷۸۸۶/۲، کتابخانه مجلس. عبدالعزیز کاشانی، (کتابت سده هشتم) *مجموعه اشعار روضة الناظر و نزهة الخاطر*، نسخه شماره ۷۶۶ کتابخانه استانبول، شماره ۲۴۷ ف، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

عطار نیشابوری، فریدالدین، (کتابت ۷۳۱ق)، *مختارنامه*، شماره ۱۳۸۰/۲ ف، نام کاتب: ابوبکر بن علی بن محمد اسفراینی معروف به باکان، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

قونیوی، صدرالدین، (۶۶۳ق)، نسخه ۳۲۸ ف، مقالات، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

کمال‌الدین اسماعیل، (کتابت ۷۲۵ق)، *دیوان* نسخه شماره ۱۰۴۹، کتابخانه مجلس.

مجیرالدین بیلقانی، (احتمالاً سده هشتم) *مجموعه دیوان*، شماره ۱۷۰ ف - کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.